

UDK 27:316.42-044.372

27-31

27-42

<https://doi.org/10.53745/bs.93.3.7>

Primljeno: 27. 6. 2023.

Prihvaćeno: 21. 9. 2023.

Pregledni rad

CRKVENA OTPORNOST U VREMENIMA KRIZE MORALNO-ETIČKI ASPEKT IZ POSTKONCILSKE PERSPEKTIVE

Ante BEKAVAC

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Vlaška 38, p. p. 5, 10 000 Zagreb

antebekavac@gmail.com

Sažetak

Autor u radu nastoji osvijetli izazove crkvene otpornosti u vremenu krize iz moralno-etičkog aspekta u postkoncilskoj perspektivi. Današnji suvremeni čovjek nalazi se u procijepu mnogih kriza koje utječu na njegov moralno-duhovni život kao i svjedočenje vjere u osobu Isusa Krista. Dubinska kriza koja je zahvatila čovjeka pridonijela je prije svega moralnoj i duhovnoj dezorijentiranosti. Napuštajući temeljnu istinu o sebi, čovjek je skončao u obmani grijeha – živjeti kao da Boga nema. Kao član otajstvenog Tijela Kristova kršćanski život nužno se razumije u svjetlu kršćanske objave. Po sakramentalnoj dimenziji vjere čovjek vjernik sjedinjuje se i sudjeluje u vjeri Crkve u kojoj razvija otpornost. Stoga se i razvijanje crkvene otpornosti u vremenu krize treba shvaćati upravo u tom temeljnom izričaju moralno-teološke spoznaje koja ističe da je čovjek ranjen grijehom da mu grijeh sprječava postići puninu. Bog je Kristovim utjelovljenjem ponudio ranjenom čovjeku puninu života sukladno njegovu dostojanstvu. Obnova čovjeka i stvaranje crkvene otpornosti ističe temeljnu strukturu po kojoj čovjek živi tako da je prije svega nošen milošću i darom vjere. U tom smislu razvijanje otpornosti znači razvijanje milosnog života koji je obnovljen u osobi Isusa Krista jer je ljudsko dostojanstvo koje je grijehom narušeno upravo u Kristu na čudesan način obnovljeno. Iz moralno fundamentalne spoznaje slijedi razvijanje otpornosti kao jedinstva moralno-duhovnog života u svjetlu vjere koji je nošen prije svega krepostima i vrlinama ali i sakramentima koji ponazočuju prisutnost Krista. Kršćanska vjera koja se razumijeva kao ozdravljenje od grijeha, vraćanje slobode i dostojanstva označava onu temeljnu otpornost shvaćenu kao mogućnost prihvaćanja dara istine o čovjeku, a to znači otkrivanja moralnih vrijednosti u svjetlu autentične moralne antropologije i svih određujućih protežnica vjere koje iz toga

proizlaze. Čovjekova otvorenost i izgradnja otpornosti unutar Crkve u svjetlu teoloških i moralnih kreposti čini ga sudionikom milosti i dara vjere u kojem Bog samog sebe daruje čovjeku. Rad u pet točaka donosi izazove razvijanja otpornosti, pokazujući fundamentalno da se otajstvo čovjeka, tj. njegova dostojanstva ne može razumjeti bez Boga, kao i da je crkvena otpornost shvaćena kao obnova čovjeka u svjetlu temeljnog izričaja kršćanske vjere da je Bog stvorio čovjeka kao slobodno, razumno biće obdareno apsolutnim i nepovredivim dostojanstvom. Otpornost unutar Crkve zahtijeva jedinstvo moralnog i duhovnog života i rast i razvoj autentične teološke antropologije.

Ključne riječi: Bog, Crkva, čovjek, dostojanstvo, grijeh, moral, otpornost, sloboda.

Uvod

Današnje ozračje u kojem živi suvremeni čovjek duboko je obilježeno krizom koja otvara pitanje o smislu, vrijednosti i značenju čovjeka i Boga. Otvara pitanje o vrijednostima i moralnim usmjerenjima kao izvorima koji usmjeravaju ljudski život prema punini i sreći.¹ Kriza koju danas proživljavamo označava egzistencijalni procjep koji nastaje pod utjecajima napuštanja jedne – nazovimo je – stare koncepcije života, dok istodobno nema jasne vizije druge – nazovimo je – nove koncepcije života. Kriza je, dakle ponajprije unutarcrkvena, kriza (samo)razumijevanja čovjeka u »kaotičnim« uvjetima moralne situacije kulture i vremena.²

Zasigurno, riječ *kriza* postala je sastavnim dijelom našega svakodnevnog govora, misli, iskustva, osjećanja. Vidimo posvuda da je riječ o dubokim rascjepima unutar života Crkve.³ Danas više nego ikada proživljavamo duboku antropološku krizu koja je rezultat složenih metamorfoza kulture, istodobno uočavamo dublji, nevidljiv, ali djelatan problem i poteškoću koja se očituje u vizijama, stavovima, vrijednostima u odnosu na ono dojučerašnje i općevažne prihvaćene postavke.⁴ Također, povijest Crkve pokazuje da je kriza nešto stalno prisutno, ako je shvaćamo u njezinu izvornom smislu razlučivanja, rastavljanja, odluke, pa je prema tome Crkva već iskusna u suočavanju s kriza-

¹ Usp. Christopher KRALL, »Resilient Faithfulness«. A Dynamic Dialectic Between the Transcendent and Physical Dimension of the Human Person, u: *Journal of Moral Theology*, 9 (2020.) 1, 168-189.

² Usp. James F. KEENAN, Notes on Moral Theology. Ethics and the Crisis in the Church, u: *Theological Studies*, 66 (2005.) 1, 117-136.

³ Usp. Richar G. GAILLARDETZ, A Church in Crisis? How Did We Get Here? How Do We Move Forward?, u: *Worship*, 70 (2018.) 4, 204-224.

⁴ Usp. Papa FRANJO, *Laudato si'*. Enciklika o brizi za zajednički dom (24. V. 2015.), Zagreb, 2015., br. 115-120 (dalje: LS).

ma upravo zahvaljujući tomu što je njezin Izvor onaj koji nadilazi krize svijeta istodobno joj omogućuje da unatoč svim krizama i preobrazbama ima temelj koji je nepromjenjiv i da u svim krizama stalno treba biti okrenuta izvoru iz kojeg se osvjetljuje i razumijeva otajstvo čovjeka, tražeći odgovore i rješenja u svjetlu Isusa Krista savršenog čovjeka.⁵

Današnja kriza uključuje čovjeka kao subjekta,⁶ stoga je i sam govor o odnosu prema krizi podvrgnut dvoznačnosti.⁷ Naime, zamka se krije u tumačenju i razumijevanju čovjeka. Zamka ideologije individualizma polazi od temeljne pretpostavke da je čovjek apsolutno autonoman subjekt koji se u svojim čežnjama, željama, strahovima, tjeskobama i krizama treba nositi sam sa sobom kako to zna i umije. To je prekid s tradicijom ili, prikladnije rečeno, radikalno podvrgavanje kritici tradicionalnih oblika osobnog i društvenog života ili, jednom riječju, napuštanje tradicionalne zajedničke vizije dobrog života.⁸ Ta je kritika nametnula pitanje o čovjeku općenito, posebno kroz radikalnu kritiku identiteta »biti čovjek«, činjenica koja je prouzročila radikalno propitivanje naslijeđenog razumijevanja autoriteta, braka, obitelji, spola, seksualnosti, odgoja, žene, individualnosti, zajedništva, života i prirode. Pitanje o krizi i unutarcrkvenim otporima nametnulo se u okolnostima sveopće krize. Razumijevanje razloga te krize bitno utječe na uvjete i mogućnosti odgovora na pitanje kakvu sliku čovjeka trebamo.⁹ Sukladno našoj temi pod moralnom otpornošću mislimo prije svega na onu vrstu vizije života koja u sebi uključuje ideju vrline, odnosno kreposti.¹⁰ Dakle, ideja moralne otpornosti poklapa se s idejom vrline, a označava podnošenje i suočavanje s poteškoćama i krizama kao i prepoznavanje potrebne vrline, odnosno kreposti kako bi se nadišlo opasnost koja prijete osobi. Otpornost stoga u sebi ima tri važna momenta: suočavanje, otpor i izgradnju. Otpornost stoga pomaže da čovjek u sebi održi onaj red koji mu pomaže da unatoč opasnostima i krizama, prijetnja ostane na putu

⁵ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium te spes*. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. XII. 1965.), br. 10, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje GS).

⁶ Usp. Markus VOGT, Resilience and Sustainability in the Corona Crisis, u: *International Journal of Orthodox Theology*, 11 (2020.) 1, 29-37.

⁷ Usp. Katharina BAUER – Julia HERMAN, Technomoral Resilience as a Goal of Moral Education, u: https://www.researchgate.net/publication/366569179_Technomoral_Resilience_as_a_Goal_of_Moral_Education (12. I. 2023.).

⁸ Usp. Alasdair MACINTYRE, *Za vrlinom. Studija o teoriji morala*, Zagreb, 2002., 68-82.

⁹ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture. Teološko prepoznavanje znakova vremena u ozračju znanstveno-tehničke civilizacije*, Zagreb, 2008., 107-111.

¹⁰ Usp. Craig Steven TITUS, *Resilience and Christian Virtues What the Psychosocial Sciences Offer for the renewal of Thomas Aquinas' Moral Theology of Fortitude and Its Related Virtues*, Fribourg, 2002., 11-13.

spoznatog dobra. Otpornost stoga karakterizira ne samo suprotstavljanje nego i onaj pozitivan učinak psihološkog nastojanja da se izgradi život sukladno dobru, što zahtjeva i emocionalnu angažiranost ljudske osobe jer je čovjek jedinstvo duše i tijela.¹¹

Iskrivljen način razumijevanja čovjeka i njegova moralnog djelovanja doveo je do radikalne krize na način da proturječi stvarnosti i da je uništava (usp. LS 116).

1. Izazov obnove čovjeka

Kad mislimo o čovjeku i njegovu položaju unutar suvremenog svijeta, društva, kulture, Crkve, kad imamo pred očima višestruku pogođenost suvremenim krizama,¹² jasno nam pred očima dolazi spoznaja da »dostojanstvo ljudske osobe u ovo naše vrijeme iz dana u dan sve više prodire u svijest ljudi«¹³ kao i spoznaja o uzvišenom dostojanstvu koje pripada ljudskoj osobi (usp. GS 26). No, primjećujemo da je u porastu patologija u obliku očaja i straha kao i simptomi nedostatka životne radosti i nedostatka poštovanja.¹⁴ Naime, kršćanska slika o čovjeku svoj izvor ima u svjetlu objave iz koje proizlazi spoznaja da je cijeli svijet intimno i stalno ovisan o Bogu¹⁵ i da je upravo u ovim vremenima antropološke krize¹⁶ potreban napor i ozbiljna angažiranost da otkrijemo načine kako se ponajprije nositi s izazovima, krizama, poteškoćama u djelovanju, ali i u načinu njihova prevladavanja kako bi čovjek ostao nepodijeljen u samom sebi.¹⁷ Riječ je, dakle, o tome da Crkva »poučena Bogom objaviteljem – na njih može dati odgovor kojim se ocrtava pravo čovjekovo stanje, objašnjuju njegove slabosti te se ujedno mogu priznati njegovo dostojanstvo i njegov poziv«

¹¹ Usp. Piotr ROSZAK, Resilience and Its Sources from Tomistic Perspective, u: *Journal of Religion and Health*, 62 (2023.) 1, 2739.

¹² Usp. Marijan VALKOVIĆ, Elementi moralno-etičke krize u Crkvi (I), u: Stjepan BALOBAN (ur.), *Etičko-moralna problematika*, III, Zagreb, 2017, 110-112.

¹³ DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Dignitatis humanae. Deklaracija o slobodi vjerovanja* (7. XII. 1965.), br. 1, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: DH).

¹⁴ Usp. Papa FRANJO, *Evangeliu gaudium – Radost evanđelja. Apostolska pobudnica o navještenju evanđelja u današnjem svijetu* (24. XI. 2013.), Zagreb, 2013., br. 52 (dalje: EG).

¹⁵ Usp. PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Biblija i moral. Biblijski korijeni kršćanskog djelovanja*, Zagreb, 2010., 11 (dalje: BM).

¹⁶ Usp. Stephen M. MATUSZAK, The State of Moral Theology Today. The Path to the Present Crisis and Road for Renewal, u: https://www.academia.edu/42685721/THE_STATE_OF_MORAL_THEOLOGY_TODAY_Pathway_of_the_Present_Crisis_and_a_Road_for_Recovery (12. III. 2023.).

¹⁷ Usp. Massimo FAGGIOLI, The Catholic Sexual Abuse Crisis as a Theological Crisis. Emerging Issues, u: *Theological Studies*, 80 (2019.) 3, 572-589.

(GS 12). Već je naime Drugi vatikanski koncil istaknuo mnoge izazove u oblicima društvenog napretka, rasta i razvoja modernog svijeta, kao i ona egzistencijalna stanja koja dovode do duboke i teške povrijeđe ljudskog dostojanstva (usp. GS 27). Prema tome, takav rast i razvoj doveo je do zamršene i zbunjujuće situacije prepoznavanja vrijednosti koje nose i usmjeravaju ljudski život.¹⁸ Složeni znanstveno-tehnički napredak na svim područjima ljudskog djelovanja danas više nego ikada oblikuje svijest, mentalitet, kulturu, ali i izaziva prijeponu, rascijepu, krize u samom čovjeku i stvarnosti kojom čovjek nastoji ovladati. Taj nezaustavljiv rast i razvoj na svim razinama, doveo je u pitanje tradicionalne vrijednosti te je iznova potaknuo pitanje tko je čovjek?¹⁹ Uslijed dubokih i brzih promjena koje ponekad potiču procese dehumanizacije čovjeka iz kojih nema povratka (usp. EG 51) nužno je slijediti logiku kritičkog realizma i realnog idealizma o čovjeku,²⁰ jer je to temeljni zahtjev prepoznavanja znakova vremena u svjetlu evanđelja. Razlučivanje što je doista plod Božjeg kraljevstva i onoga što je sukladno Božjem naumu o čovjeku, njegovu nepovredivom dostojanstvu, pravima i slobodama, a što je izraz patologije, straha, očaja, gubitka radosti, nedostatka poštovanja koje proizlazi iz nasilja nad ljudskim dostojanstvom koje sve više postaje očitije (usp. EG 52).

Papa Franjo u pobudnici *Evangelii gaudium*, u drugom poglavlju pod naslovom »U krizi zajedničkog zauzimanja«, navodi izazove i poteškoće konteksta u kojem živimo i djelujemo kao Crkva zajedno sa svim drugim ljudima. S jedne strane ističe prije svega dijagnostičko pretjerivanje koje ne prati poboljšanje primjenjivim metodama liječenja – rekli bismo otpornosti, dok nam s druge strane sama sociološka analiza, koja ima pretenziju obuhvatiti čitavu stvarnost, nudi samo jednu hipotetsku stvarnost i neškodljivu metodu (usp. EG 50). Nije, dakle, riječ o kritici spomenutih analiza stvarnosti u koju je urođen čovjek u vremenima krize, već je ponajprije riječ o čitanju znakova vremena, tj. o autentičnom tumačenju znakova vremena koje može proizići samo iz duboke egzistencijalne sraslosti, iskustva, spoznaje Boga, koji se objavio u osobi Isusa Krista.²¹

Dostojanstvo koje posjeduju ljudske osobe kao relacijska bića poziva ih i obvezuje da žive i traže u vremenima mnogostrukih kriza ispravan odnos prema Bogu, čovjeku, kulturi, društvu, izgrađujući otpornost kao temeljnu oznaku da je samo čovjek, ljudska osoba u čitavom djelu Božjeg stvaranja no-

¹⁸ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 84.

¹⁹ Usp. *Isto*, 85.

²⁰ Usp. *Isto*, 88.

²¹ Usp. *Isto*.

sitelj oznake Božje slike po dvije temeljne oznake, slobodi i razumu (usp. GS 15 i GS 17). Papa Franjo upozorio je da je upravo neodgovarajuće predstavljanje kršćanske antropologije dovelo do pogrešnog shvaćanja čovjeka (usp. LS 116). Izgrađivati otpornost unutar Crkve pretpostavlja odgovarajuću antropologiju (usp. LS 118) jer u svjetlu kršćanske objave spoznajemo da čovjek posjeduje posebnu vrijednost koja ga izdiže iznad ostalih stvorenja (usp. LS 119).

Kad razmišljamo o crkvenoj otpornosti u vremenima krize²² htjeli bismo istaknuti da je već Drugi vatikanski koncil u pastoralnoj konstituciji *Gaudium et spes* pokazao teološke uvijete i mogućnosti egzistiranja Crkve u realnom svijetu upravo u svjetlu utjelovljene Riječi, ističući pritom da Crkva ne daje samo svijetu nego i od njega prima i uči.²³ Stoga je jasno da »Crkva dobro zna koliko je primila od povijesti i razvoja čovječanstva. Iskustvo prošlih stoljeća, napredak znanosti, bogatstva skrivena u različitim oblicima kulture, što sve omogućuje da bolje upoznamo narav samog čovjeka i što stvara putove k istini, korisni su također i Crkvi« (GS 44). Otvaranje, suradnja sa svijetom u kojem se nalazi Crkva, dijalog sa svijetom, služenje svijetu u njegovim mnogostrukim duhovnim i moralnim potrebama jesu oznake koje nam pomažu razumijevati načine i putove²⁴ koji bi trebali pomoći razvijanju otpornosti²⁵ da se istinski obnovi ljudska osoba koja je jedna i cjelovita dušom i tijelom, srcem i savješću, umom i voljom (usp. GS, 3).

Prema tome, izgrađivati otpornost unutar crkve²⁶ u vremenima antropološke krize, patologija i devijacija religije, moralnog i duhovnog života²⁷ znači ponajprije zauzimati se za nepovredivo ljudsko dostojanstvo, slobodu savjesti, ljudska prava u svjetlu utjelovljenje Riječi za koju Koncil ističe da se Bog na neki način sjedinio sa svakim čovjekom (usp. GS 22).

Temeljno obilježje kršćanskog života sastoji se u kreposnom življenju, što u teološkom smislu znači da Duh Sveti koji proizlazi iz vjere u Krista potiče u nama prisnost s otajstvom.²⁸

²² Usp. Paul O'CALLGHAN, Cultural Challenges to Faith. A Reflection on the Dynamism of Modernity, u: *Chuchrh, Communication and Culture*, 2 (2017) 1, 25-40.

²³ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 50.

²⁴ Usp. *Isto*, 51.

²⁵ Usp. Caroline CAMPBELL – Sandra BAUER, Christian Faith and Resilience. Implication for Social Work Practice, u: *Social Work & Christianity*, 48 (2021.) 1, 28-51.

²⁶ Usp. Craig Steven TITUS, *Resilience and Christian Virtues. What the Psychological Science Offer for the renewal of Thomas Aquinas' Moral Theology of Fortitude and Its Related Virtues*, 15-18.

²⁷ Usp. Piotr ROSZAK, Resilience and Its Sources from a Thomistic Perspective, 2739-2740.

²⁸ Usp. Romanus CESSARIO, *Kreposti*, Zagreb, 2007., 16.

Ako polazimo od logike utjelovljenja, na što nas potiče i Koncil u razumijevanju čovjeka (usp. GS 22), dolazimo do moralne spoznaje da su dvije dimenzije ljudskog života – božanska i ljudska – uzajamno povezane i da se tu nalazi razlog ljudskog dostojanstva, nepovrjedive čovjekove vrijednosti pa je i razumljivo da je čovjeku upravljen poziv na dioništvo u trojstvenoj ljubavi Boga Oca, Sina i Duha Svetoga.²⁹

Prema tome, čovjek je u svojoj biti ostao isti, promijenile su se samo društveno-kulturalne, socijalno-psihološke i civilizacijske okolnosti, odnosno došlo je do duboke preobrazbe ljudske svijesti, njezinih prevladavajućih vrijednosnih silnica i djelatnih struktura.³⁰ Stoga nam je važno istaknuti da se izgrađivanje otpornosti unutar Crkve ponajprije odnosi na antropološku razinu, tj. na razinu suobličavanja Riječi, obraćenja, promjene mentaliteta, kulture, duhovnog i moralnog života u značenju da izgrađujemo svijest koja je specifično kršćanska svijest, koja čovjeku, zahvaćenom mnogostrukim krizama, daje identitet, autentičnost, da živi kao kršćanin, da djeluje, ponaša se, oblikuje svoje vrijednosne stavove i temeljna opredjeljenja sukladno oznaci božanske slike koje je nositelj.³¹ Zauzetost u oblikovanju otpornosti unutar Crkve predstavlja trajni napor i zauzetost za očuvanje nepovrjedivog ljudskog dostojanstva. Izgradnja kršćanske otpornosti treba započeti od evanđelja, specifičnog iskustva evanđelja u Crkvi, što predstavlja temelj izgradnje i obnove čovjeka na tragu Drugoga vatikanskog koncila, kao i izgradnju i obnovu kršćaninove svijesti u suvremenom svijetu u čijem se središtu nalazi vjera.³² Otpornost podrazumijeva snagu svjedočanstva evanđelja ovdje i sada ili, kako bi to rekao Koncil, razvijanje specifične svetosti, punine kršćanskog života, savršenstvo ljubavi koja u ovom društveno-kulturološkom ozračju promiče čovječniji način života,³³ za što papa Franjo kaže da je u svojoj biti življenje u zajedništvu s Kristom, odnosno u otajstvu njegova života. Prema tome, izgrađivanje otpornosti unutar Crkve podrazumijeva obnovu čovjeka u kristocentričnom ključu. Izgrađivanje otpornosti unutar Crkve označava pridavanje važnosti formacije kršćanskog života u ključu kreposti i život u ostvarenju teologalnih kreposti i moralnih kreposti jer odražava puninu Kristove milosti kako bi osoba uživala

²⁹ Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Dignitas personae – Dostojanstvo osobe. Naputak o nekim bioetičkim pitanjima*, Zagreb, 2009., br. 8 (dalje: DP).

³⁰ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 96.

³¹ Usp. *Isto*.

³² Usp. Daniel HOWARD-SNYDER – Daniel J. McKAUGHAN, Faith and resilience, u: *Journal for Philosophy and Religion*, 91 (2022.) 3, 215-216.

³³ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Lumen gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi* (21. XI. 1964.), br. 40, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008. (dalje: LG).

pomoć i snagu u oblicima darova Duha Svetog.³⁴ Ne može se govoriti o obnovi čovjeka, o razvijanju otpornosti na različite krize ako ne računamo da je početak i dovršetak kršćanskoga moralnog i duhovnog života intimno, duboko i transversalno vezan uz osobu Isusa Krista, što se konkretizira u praksi ljudskih odnosa u Crkvi i izvan nje. Izgrađivati otpornost unutar Crkve označava ovisiti o Bogu koji nas oslobađa od svakog oblika ropstva i koji nas dovodi do prepoznavanja dragocjena nepovredivog dostojanstva svake ljudske osobe, posebno onih koji su najmanji i najranjiviji među nama.³⁵

2. Otpornost otajstvu bezakonja – grijeha

Jedan od simptoma dubinske tjeskobe i krize nalazi se u antropocentrizmu koji dovodi do iskrivljenog načina života.³⁶ Ranjivost čovjeka otajstvom bezakonja i grijeha sve više se pokazuje kao praktični relativizam koji se očituje u djelovanju kao da Boga nema (usp. EG). Stoga je prije svega potrebno raditi na izgradnji otpornosti u svjetlu kršćanskog kreposnog života. Sama čovjekova moralna struktura podsjeća na taj iskonski poziv (usp. Post 1,26-17) da čovjek treba biti glasnik autentičnog života u čijem se biću nalazi dostojanstvo kao apsolutna i nepovrediva vrednota.

U razumijevanju čovjeka Koncil polazi, kako smo već istaknuli, od svjetla kršćanske objave te ističe da je čovjek sposoban spoznati i ljubiti svojeg Stvoritelja (usp. GS 12). No, čovjek u sebi osjeća razdor i sklon je zlu. Otkud u čovjeku podijeljenost koja mu uzrokuje najdublju ranu? Čovjek je stvoren u stanju izvorne pravednosti, a ona u sebi uključuje svetost, prijateljstvo i zajedništvo s Bogom, sklad sa samim sobom, s bližnjima i s prirodom.³⁷ Čovjekova iskonska stvorenost označavala je, dakle, da je »čovjek bio nepovrijeđen i u cijelom svojem biću sređen jer je bio slobodan od trostruke požude koja ga, protiv zahtjeva razuma, podvrgava sjetilnim užicima, pohlepi za zemaljskim dobrima i isticanju samoga sebe«³⁸. Riječ je o tome da je čovjek posjedovao nepodijeljenost u samom sebi, iskonsku slobodu. No, također postavlja se pitanje kako je čovjek pao u stanje nereda, kako se doveo u krizu slobode i potonuo u

³⁴ Usp. Romanus CESSARIO, *Kreposti*, 16.

³⁵ Usp. Papa FRANJO, *Gaudete et exsultate – Radujete se i kličite. Apostolska pobudnica o pozivu na svetost u suvremenom svijetu* (19. III. 2018.), Zagreb, 2018., br. 32 (dalje: GE).

³⁶ Usp. Papa FRANJO, *Laudato si'*. *Enciklika o brizi za zajednički dom* (24. V. 2015.), Zagreb, 2015., br. 122 (dalje: LS).

³⁷ Usp. Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, Zagreb, 2020., 20.

³⁸ HRVATSKA BISKUPSKA KONFERENCIJA, *Katekizam katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., 377 (dalje: KKC).

otajstvo bezakonja? Koncil na to pitanje u razumijevanju otajstva čovjeka daje odgovor da je čovjek iako stvoren u pravednosti, na poticaj Zloga od početka zlorabio slobodu, htijući se uzdići iznad Boga i postići svoj cilj izvan Boga. Ako je sloboda, kako ističe Koncil izniman znak Božje slike u čovjeku i da se čovjek može samo u slobodi okrenuti Bogu, onda ona podrazumijeva i mogućnost nijekanja Boga – stanje neslobode jer je Bog htio čovjeka prepustiti rukama njegove vlastite odluke (usp. GS 17). Prema tome, izvor najdublje krize u čovjeku je isključivanje Boga, koje se očituje ne u sučeljavanju s njim, već u zaboravu i ravnodušnosti, u životu kao da Boga nema.³⁹

Iako je čovjek upoznao Boga, jer mu je u srce upisan božanski zakon, čovjek se u slobodi okrenuo protiv Boga, a to znači pomračenog srca okrenuo se stvorenju, tj. prolaznosti i smrtnosti. Iz svjetla kršćanske objave spoznajemo da nutarnjim pogledom u vlastito srce čovjek spoznaje da je sklon zlu, uronjen u mnogovrsne jade (krize) koje ne potječu od Stvoritelja, već od čovjeka samog koji odbija priznati Boga svojim počelom, svrhom i smislom života. To je u čovjeku poremetilo onaj iskonski odnos dužne usmjerenosti prema Bogu i odrazilo se na sve njegove druge odnose (usp. GS 13). Posve je jasno da je izvor najdublje krize u čovjeku njegovo udaljavanje od Boga iz čega se rađaju svi drugi problemi u odnosima. Otajstvo grijeha ili otajstvo bezakonja, kako ga naziva sv. Pavao (usp. 2 Sol 2, 7), daje nam uvid i spoznaju da uočavamo duboku čovjekovu podijeljenost, dramatične i tragične borbe između dobra i zla, krize i nasilja. Čovjek je nesposoban sam po sebi oduprijeti se nasrtajima zla, kako to ističe Koncil (usp. GS 13). Razvijati otpornost unutar Crkve znači iznova pomoći čovjeku da stekne bliskost odnosa s Bogom, pomoći mu na putu ostvarenja slobode jer najteži učinak grijeha, kao uzroka izvorne krize, jest umanjivanje čovjeka koje ga onda sprečava u postizanju istinske punine (usp. GS 13).

Razvijanje otpornosti unutar Crkve znači prije svega otkrivanje jedne smislene i zauvijek dane vizije života, koja unatoč slabosti i grijehu pogoduje stvaranju duhovne i moralne otpornosti,⁴⁰ u svjetlu istine o čovjeku znači otkrivanje uzvišenog čovjekova poziva, ali i svijest kako grijeh i zlo mogu umanjiti čovjekovo dostojanstvo (usp. GS 14), potičući ga na sveopću moralnu i duhovnu dezorijentiranost (usp. EG 64).

Današnja duboka kriza, koja svoj korijen ima u otajstvu bezakonja, pruža nam uvid da povijest čovječanstva ima razorne posljedice neprestanog djelovanja zavodljivosti Zloga i njegove moći u čovjekovu osobnom i društvenom

³⁹ Usp. IVAN PAVAO II., *Reconciliatio et poenitentia – Pomirenje i pokora* (2. XII. 1984.), Zagreb, 1996., br. 49 (dalje: RP).

⁴⁰ Usp. Pitor ROSZAK, *Resilience and Its Sources from a Thomistic Perspective*, 2740.

životu. Riječ je, dakle, o onim moralno-duhovnim stanjima egocentrizma, narcizma, nadutosti, mržnje, ubojstva, pohlepe, nepravde, dvoličnosti, konformizma, lijenosti, bešćutnosti, prijetvornosti, što su manifestacije upravo zavodničke moći ljudske slobode, a preko čovjeka se proteže na svu stvorenu stvarnost.⁴¹ Stoga je razumljivo upozorenje pape Franje da zlo koje se ugnijezdi u strukturu nekog društva (preko čovjeka) krije u sebi uvijek ne samo krizu nego mogućnost rasula i smrti (uso. EG 59).

Razvijanje otpornosti unutar Crkve znači obnovu čovjeka,⁴² znači da je Krist razorio moć grijeha. Bog kao izvor svega dobra i smisla za čovjeka nije i ne može biti uzrokom ni začetnikom zla. Naime, kršćanin upravo darom božanske vjere spoznaje i priznaje istinu da je Bog u svom Sinu Isusu Kristu izbavio čovjeka iz moći i vlasti tame grijeha (usp. Kol 1,13) i time zauvijek razorio moć Zloga. Upravo otajstvo čovjeka i njegove najdublje krize, koja je kriza bezakonja – grijeha, svjedoči da su rana grijeha, neposlušnost Bogu, odbijanje Boga jednom zauvijek izgubili moć nad čovjekom⁴³ jer se Krist sjedinio sa svakim čovjekom, u njemu nas je, kako to ističe Koncil, Bog pomirio sa sobom, istrgnuo nas iz ropstva grijeha i bezakonja, tako da svaki čovjek upravo u svjetlu Božjeg milosrđa može reći da ga Bog ljubi (usp. GS 22). U susretu s Kristom, vjernik razvija otpornost i »dopušta da ga oblikuje i vodi vjera Crkve, kolike god bile njegove slabosti i poteškoće, biti otvoren prozor prema svjetlu Boga živoga«⁴⁴. Razvijanje otpornosti unutar Crkve označava nasljedovanje Isusa Krista u kojem ljudski život zadobiva nov i drukčiji smisao (usp. GS 22). Stoga je upravo razumljiv i poticajan usmjeravajući poziv pape Franje kako bismo ljudima trebali svjedočiti konkretnim odnosima da »Bog na težinu grijeha odgovara puninom praštanja. Milosrđe će biti uvijek veće od svakog grijeha, i nitko neće moći postaviti granicu ljubavi Boga koji oprašta.«⁴⁵ Razvijati otpornost unutar Crkve znači da bi čovjek u kojem je grijehom ranjena slika Božja trebala biti liječena i zacijeljena Božjom milosti i milosrđem. Razvijanje otpornosti unutar Crkve jest ozdravljenje ranjene naravi i povratak izgubljene pravednosti i svetosti, koje su Božja naklonost i dar, a ne čovjekova zasluga. Izgradnja unutarcrkvene otpornosti označava, riječima pape Franje, izlazak iz ustajalog zraka autoreferencijalnosti (usp. GE 136), dopuštanje Bogu da nas

⁴¹ Usp. Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, 21.

⁴² Usp. Craig Steven TITUS, *Resilience and Christian Virtues*, 73-75.

⁴³ Usp. Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, 23.

⁴⁴ Joseph RATZINGER, *Kršćanstvo i kriza kultura*, Split, 2008., 91.

⁴⁵ Usp. Papa FRANJO, *Misericordiae vultus. Bula najave izvanrednog jubileja milosrđa* (11. IV. 2015.), Zagreb, 2015., br. 3 (dalje: MV).

oživi iz naše moralne obamrlosti, oslobodi od tromosti (usp. GE 137), poziv da u svjetlu božanske vjere iziđemo iz umrtvljujuće osrednjosti, koja guši moralni i duhovni život, spoznaju dobra i istine (usp. EG 138). Uvidom u najdublju krizu spoznajemo da tragičnost i rana izvornoga grijeha ujedno rađa obećanje božanskog spasenja upravo u našoj ljudskoj povijesti koja je obilježena traumama, krizama, smrću, nasiljem kao nepredvidivim posljedicama grijeha.⁴⁶ Stoga je važno imati pred očima ono što ističe Koncil da »ako božanski temelj i nada u vječni život nestaju, čovjekovo dostojanstvo trpi najteže povrede, kao što se to danas često može ustanoviti« (GS 21). Stoga je nužno i potrebno razvijati novu sintezu koja će biti sposobna nadvladati lažne dijalektike lažne svijesti, jer razvijati otpornost unutar Crkve označava vjernost vlastitom identitetu i bogatom pologu istine koje je Crkva primila od Krista, kako bi u vremenima krize i izazova mogla iznositi i otkrivati svoju vječnu novost (usp. LS 121).

3. Bezuvjetni zahtjev za istinom, dobrom i dostojanstvom

Upravo smo u prethodnim razmišljanjima pokazali smjernice unutar crkvenog otpora u svjetlu moralnih zahtjeva. Znamo da je oholost izvor lažne svijesti koja sapinje čovjeka, a to riječima sv. Pavla znači: »Uistinu, htjeti mi ide, ali ne i činiti dobro. Tà ne činim dobro koje bih htio, nego zlo koje ne bih htio – to činim« (Rim 18-19). Uočavamo temeljno iskustvo da je čovjekova narav ranjena grijehom ali nije razorena. U samom čovjeku nalaze se najdublje podjele i krize pogotovo one na razini htijenja i djelovanja, na razini spoznaje i volje, istine i dobra koje ga pozivaju na usklađivanje života. Naime, u samom čovjeku se nalazi sapetost koja mu priječi postići puninu. Tu sapetost prepoznajemo danas u dominantnim ideologijama antropocentrizma kao lažne svijesti. Naime, temeljni čovjekov poziv sastoji se u otkrivanju, prepoznavanju istine i dobra, o svijetu i životu, sebi samome. Tim više taj zahtjev izvire iz Izvora njegova nepovrediva i apsolutnog dostojanstva.⁴⁷

Sve novovjekovne vizije svijeta, čovjeka i života imaju u sebi tešku ranu oholosti, koja je određivala uvijete i kriterije, optužujući kršćansku vjeru kao obmanu i opijum. Sva domišljatost i inteligencija koja se nudila u dijalektici apsolutnog duha (Hegel) i čistog humanizma (Feuerbach) skončala je u nihilizmu (Nietzsche),⁴⁸ koji označava stanje dezorijentiranosti koje nastupa nakon nestanka ili ugasnuća temeljnih vrijednosti, vjerovanja, metafizike i transcen-

⁴⁶ Usp. Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, 24.

⁴⁷ Usp. *Isto*, 71-72.

⁴⁸ Usp. *Isto*, 74.

dencije jer su predstavljali odgovor na pitanje o smislu i kao takvi su osvjetljavali čovjekovo djelovanje.⁴⁹ Upravo je lažna svijest oholosti u smislu *hybrisa*, pridonijela stvaranju lažne svijesti koja je dovela do materijalnog bogatstva, s jedne strane, i do radikalne krize smisla čovjeka i Boga, istine i dobra, s druge strane.⁵⁰ Pravo lice lažne svijesti vidjeli smo u krizama totalitarnih ideologija 20. stoljeća (fašizam, nacizam, komunizam) u kojima je do izražaja došla sva bešćutnost spram dostojanstva ljudske osobe. Radikalan obrat od sapeptosti ideologije antropocentrizma dogodio se u Božjem utjelovljenju jednom i zauvijek,⁵¹ jer se čovjekovo otvaranje punini istine i dobrote nameće moralnoj savjesti⁵² u kojoj otkriva zakon, koji on sam sebi ne daje, ali kojem se mora pokoravati. U tom pokoravanju moralnom zakonu samo je čovjekovo dostojanstvo (usp. GS 13). »Poznato nam je iz moralne teologije da je osobna savjest zadnja subjektivna instancija moralnog djelovanja i ponašanja, a to znači da čovjek uvijek mora slušati siguran sud osobne savjesti, jer u suprotnom osuđuje samoga sebe. No, dostojanstvo moralne savjesti, osim sigurnog suda, zahtijeva također ispravni sud savjesti, pri čemu se ispravnost ne mjeri osobnim željama i prohtjevima, nego moralnim zakonom što ga čovjek otkriva u svojoj najdubljoj intimi. To konkretno znači da ispravan sud savjesti treba udovoljiti zahtjevima za istinom dobra kao temeljem ljudskog djelovanja i ponašanja.«⁵³

Ako vjera u utjelovljenu Riječ označava neraskidivo jedinstvo života, onda izgradnja moralnog života kao otpornosti treba označavati da se vjernik obnavlja pameću svoje vjere, spoznajom Isusa Krista kako bi mogao sigurno i jasno razaznati dobro i zlo u uvjetima svijeta u kojima živi. Kršćanski *novum* shvaćen u prizmi otpornosti označava izgradnju specifične »kršćanske intencionalnosti u moralnom životu ili na razini kršćanske kritičnosti i motivacije u moralnom životu vjernika«⁵⁴. To znači da vjernik prihvaća kao nutarnji zahtjev vjere u Isusa Krista, koji je čovjeka pomirio s Bogom i opravdao, koji mu je povratio narušeno dostojanstvo i učinio ga slobodnim za istinsku slobodu (usp. Iv 8,36). Izgradnja unutarckvene otpornosti u vremenu relativizma, egoizma i drugih devijacija čovjeka, označava i zahtjeva onu moralnu zrelost na koju je pozvana čovjekova sloboda u dinamici rasta slobode prema zrelo-

⁴⁹ Usp. Franco VOLPI, *Nihilizam*, Zagreb, 2013., 2.

⁵⁰ Usp. Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, 75.

⁵¹ Usp. *Isto*, 75.

⁵² Usp. ZBOR ZA NAUK VJERE, *O kršćanskoj slobodi i oslobođenju*, Zagreb, 1986., br. 4.

⁵³ Tonči MATULIĆ, *Čovjek zarobljen ohološću i oslobođen milosrđem*, 77-78.

⁵⁴ Usp. Tonči MATULIĆ, *Kršćanska ili univerzalna etika u bioetičkoj problematici*, u: Josip GRBAC (ur.), *Kršćanska i/ili univerzalna etika. Zbornik radova znanstvenog simpozija*, Pazin, 2003., 107.

sti, čime potvrđuje da temeljni odnos slobode prema božanskom zakonu nije ograničavanje ni umanjeње čovjeka, već trajni poziv na izgradnju moralnog života koji proizlazi iz istine, dobra i dostojanstva.⁵⁵ Upravo je pitanje moralne otpornosti vezano uz zbilju ljudske slobode i oslobođenja za zbilju istine i dobra, dostojanstva, božanske zbiljnosti, čega je moralni život odraz. Istinski otpor grijehu, zlu, nepravdi, moguće je graditi samo u oslobođenosti od bezboštva i bezakonja, oholosti upravo svjetlom istine za koju Koncil kaže da ona ulazi u čovjeka, blago i snažno, a kada je čovjek upozna prihvati, ostane joj vjeran (usp. DH 1). Prema tome, otpornost označava to da čovjek traži istinu na način koji je svojstven njegovu dostojanstvu, što podrazumijeva izobrazbu, učenje, istraživanje, dijalog kako bi uz spoznatu istinu čovjek mogao prionuti osobnim pristankom (usp. DH 3). Stoga će papa Franjo reći da smo više nego ikada potrebni drukčijih pogleda, načina razmišljanja, odgojih i obrazovnih programa, stila života koji će nam pomoći u stvaranju otpora nadvladavanju tehnokratske paradigme (usp. LS 111). Razvijanje i stvaranje moralne otpornosti unutar Crkve označava radikalni raskid s ideologijama jer »ideologija guši slobodu«⁵⁶, koje su suprotne ljudskom dostojanstvu jer čovjek danas vapi za moralnim i duhovnim ozdravljenjem. Ta otpornost i autentičnost ne može mu doći od one ideologije koja ga je takvim učinila, već samo od autentične veličine Crkve koja je posvećena odgoju, izgradnji unutrašnjeg čovjeka u kršćaninu.⁵⁷ Stoga vjernost čovjeku nalaže vjernost istini, koja je jedina jamstvo slobode i mogućnosti cjelovita ljudskog razvoja. Crkva, naime, traga za istinom, neumorno je naviješta, prepoznaje i objavljuje (usp. CV 9). Crkva se u izgradnji moralne otpornosti vjernika ne bi smjela svesti samo na služavku izgradnje i čuvanja nacionalne svijesti, čime bi se zaboravila njezina izvorna i autentična kompetencija u stvarima vjere i morala, jer ona je ona koju je Krist, kako ističe Koncil, »zauvijek postavio kao stup i uporište istine (...) ona nije postavljena da traži zemaljsku slavu, nego poniznost i samozataju (...), Crkva koja je u istima i sveta i potrebna čišćenja (...) navješćuje križ i muku Gospodnju« (LG 8). Naprotiv, pretpostavka otpornosti je duhovni rast i moralno sazrijevanje vjernika upravo u duhu evanđeoske vjere, ukoliko se žele postaviti ispravne smjernice pastoralnog djelovanja kako bi se utjecalo na one djelatne i aktivne

⁵⁵ Usp. IVAN PAVAO II., *Veritatis splendor – Sjaj istine. Enciklika o nekim temeljnim pitanjima moralnog naučavanja Crkve* (6. VIII. 1993.), Zagreb, 2008., br. 17 (dalje: VS).

⁵⁶ Usp. BENEDEKT XVI., *Caritas in veritate – Ljubav u istini. Enciklika o cjelovitome ljudskom razvoju u ljubavi i istini* (29. VI. 2009.), Zagreb, 2010., br. 23 (dalje: CV).

⁵⁷ Usp. Tonči MATULIĆ, *Tužaljke kamenja hrvatske pustinje. Pomirenje i duhovna obnova u svjetlu proročke i kritičke raščlambe stanja duha i svijesti suvremenog hrvatskog društva*, Zagreb, 2010., 299.

silnice suvremene ljudske svijesti koje su nespojive s evanđeljem i vjerom u osobu Isusa Krista. Ne možemo pri izgradnji otpornosti kao moralne formacije vjernika zaobići zrele i odgovornu svijest, niti je preskočiti, niti je nadomjestiti surogatima instantne duhovnosti, već realnog i kritičkog sučeljavanja s moralnim pretpostavkama za život u uvjetima stalnih kriza.⁵⁸

4. Nužnost jedinstva osobnog kršćanskog života kao otpornosti na krize

U izgradnji otpornosti unutar Crkve potrebno je iznova dozvati u svijest ono što Koncil ističe o važnosti upoznavanja dostojanstva po kojem je čovjek nositelj oznake Božje slike kao žena i muškarac (usp. GS 12). Iz toga izvora razumijemo da »Crkva poučena Bogom objaviteljem (daje) odgovor kojim se ocrtava pravo čovjekovo stanje, objašnjavaju njegove slabosti te se ujedno mogu pravo priznati njegovo dostojanstvo i njegov poziv« (GS 12). Upravo je u svjetlu vriednosti ljudskog dostojanstva od presudne važnosti upoznati ljubav Božju koja se očitovala u osobi Isusa Krista, što znači pristanak naše volje uz njegovu, sjedinjenje našeg razuma, volje i osjećaja u jedan sveobuhvatan čin ljubavi po kojoj čovjek čitav život raste u spoznaji da ljubav nikad nije završen i gotov čin, nego je ona nešto što traje doživotno, preobražavajući, pomažući čovjeku da sazrije i ostane vjeran samom sebi.⁵⁹ Uistinu Riječ Božja otkriva da izgradnja otpornosti unutar Crkve znači da moralni život vjerenika treba prije svega biti hranjen Božjom riječju, jer je Bog čovjeka učinio sposobnim božansku Riječ slušati, ali i odgovoriti na njezine poticaje. Čovjek je stvoren upravo u svjetlu Riječi i po njoj živi. On ostaje sam sebi nerazumljiv ako se ne otvori tom božansko-ljudskom dijalogu. Kćerinska i sinovska narav i jedinstvo kršćanskog moralnog života otkriva čovjekovu relacijsku narav po kojoj je pozvan suobličavati se Kristu Sinu Očevu sve do potpunog preoblikovanja u njega na način i iskustvu sv. apostola Pavla »Živim, ali ne više ja, nego živi u meni Krist. A što sada živim u tijelu, u vjeri živim u Sina Božjega koji me ljubio i predao samoga sebe za mene.« (Gal 2, 20).⁶⁰ Stoga je posve razumljiv koncilski poziv da se moralni i duhovni život, dakle, otpornost treba izgrađivati u svjetlu Božje riječi koja rasvjetljuje uzvišen poziv vjernika u Kristu i moralnu obvezu donošenja

⁵⁸ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 786-787.

⁵⁹ Usp. BENEDIKT XVI., *Deus caritas est – Bog je ljubav. Enciklika o kršćanskoj ljubavi* (25. XII. 2005.), Zagreb, 2006., br. 17 (dalje: DC).

⁶⁰ Usp. BENEDIKT XVI., *Verbum Domini – Riječ Gospodnja. Postsinodalna apostolska pobudnica o Riječi Božjoj u životu i poslanju Crkve* (30. IX. 2010.), Zagreb, 2011., br. 22 (dalje: VD).

ploda za život svijeta.⁶¹ Jer volja je Božja, kako nas opominje apostol Pavao, naše posvećenje (usp. 1 Sol 4,3, usp. Ef 1,4) koje označava očitovanje plodova milosti koje daruje Duh Božji kako bi se izgrađivao moralni i duhovni život unutar Crkve (usp. LG 39).

U tom smislu znakovit je poticaj pape Franje u postsinodalnoj pobudnici *Christus vivit* da Crkva ne bi smjela biti usredotočena na samu sebe, zaokupljena samom sobom, nego ona treba na svom licu odražavati Krista, što podrazumijeva promjenu mentaliteta i kulture unutar samih odnosa u Crkvi, slušanje, vizija, pa i kritika.⁶² Taj plod jest osoba Isusa Krista, kojeg Crkva treba naviještati, oslobođena straha, a ne Crkva koja opsesivno ratuje oko dvije ili tri teme koje je zaokupljaju. Naime, papa Franjo ističe da Crkva koja želi u mladima graditi otpornost treba poniznost i jednostavnost slušanja u onom što joj drugi imaju za reći i pomoći da bolje razumije svjetlo evanđelja. Sama Crkva pozvana je neprestano rasti u shvaćanju neiscrpnog blaga evanđelja (usp. CV 41) i tako stvarati moralno jedinstvo kršćanskog života.

Prema tome, kad govorimo o jedinstvu kršćanskoga moralnog života, onda polazimo od teološkog razumijevanja čovjeka kao stvorenja, koji nije tek puki i slučajni dio neke veće cjeline, već ima poseban i jedinstven status u društvenom, kulturnom i prirodnom svijetu. Jedinstvo kršćanskog amoralnog života očituje se u dvije temeljne oznake, prvo da je on slika Božja u smislu neraskidivog jedinstva duhovnog i materijalnog bića i drugo da postoji na način osobe, odnosno da sačinjava samu srž ontološke – bitne – razlike između čovjeka i svega ljudskog postojanja i postojanja ostataka prirode.⁶³

Papa Franjo je u apostolskoj pobudnici *Gaudete et exultate* upozorio na iskrivljenja moralnog života kršćana shvaćenog pod prizmom koncilskog poziva na svetost u kojem se očituje jedinstvo moralnog života. Dvije su krajnosti moralnog iskrivljenja jedinstva kršćanskog života: 1) gnosticizam – koji predstavlja čisto subjektivnu vjeru ili niz ideja ili spoznaja koje mogu utješiti i prosvijetliti čovjeka; gnosticizam označava najpogubniju ideologiju koja uzdiže ljudsko znanje ili iskustvo i dovodi do sljepoće za stvarnost (usp. GE 36-46); 2) pelagijanzizam – privid uzdanja u Božju milost, a zapravo označava princip »uradi sam«, snažan voluntarizam (usp. GE 47-51).

⁶¹ Usp. DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Optatam totius. Dekret o odgoju i izobrazbi svećenika* (28. X. 1965.), br. 16, u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008., (dalje: OT).

⁶² Usp. Papa FRANJO, *Christus vivit – Krist živi. Postsinodska apostolska pobudnica mladima i cijelome Božjem narodu* (25. III. 2019), Zagreb, 2019., br. 39 (dalje: CV).

⁶³ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 503.

Stoga papa Franjo tom iskrivljenju jedinstva moralnog i duhovnog života suprotstavlja razlučivanje u kojem se život prepoznaje kao Božji dar ali i prihvaćanje dara slobode kao milosti, što označava prihvaćanje sebe u svjetlu Božjeg otajstva koje omogućuje rast u milosti očitovane ljubavi (usp. EG 57). Važnost jedinstva kršćanskog moralnog života otkriva da Bog nije stran čovjeku i njegovim problemima i poteškoćama niti je prijatnija njegovoj autonomiji. Naime, razvijati otpornost u Crkvi u svjetlu Božje Riječi označava sposobnost nošenja s problemima, poteškoćama, krizama, izazovima s kojima se osobe susreću u svakodnevnim odnosima. Crkva bi trebala pomoći ljudima da se prepoznaju kao djeca ljubljenog Oca i da čovjek ne samo vjeruje da ima život vječni nego da on po milosti slušanja Božje Riječi ima život vječni (usp. VD 23).

Suvremena duhovna i moralna kriza ima, dakle, svoje učinke i razmjere, a očituje se u svim sferama osobnog i javnog života, što nije samo rezultat specifičnih okolnosti koliko sapatost Crkve da učini korak sa suvremenim svijetom, ne u smislu poistovjećivanja sa svijetom, već približavanja kršćanske poruke suvremenom čovjeku. Kriza koja se dogodila označavala je kršćanstvo bez duhovnosti (vjera) i življenje bez morala (evanđelje). Također je važno reći da uočavamo jedan paradoks koji se sastoji u tome da je suvremena kriza niknula na tlu kršćanske tradicije i kulture. Na koji način je moguće liječiti krize i jačati otpornosti kako bi ljudi prepoznali Crkvu kao univerzalan sakrament spasenja umjesto traženja sinkretističkih ideja drugih religijskih ponuda s kojima i nemaju nikakav egzistencijalno-kulturni i duhovni doticaj? Što je to u svijesti suvremenog čovjeka da teško prihvaća dimenziju eklezijalne vjere i razvija otpornost u odnosu na moralne i duhovne krize?⁶⁴

Jedinstvo moralnog života jest njegova nasušna potreba koja označava otpornost i pokazuje da je »kršćanski život samo tada *i kršćanski i život* kad počiva na pretpostavljenom skladu kršćanske duhovnosti (vjerovanja) i kršćanskog morala (praksa), tj. egzistencijalnog ispovijedanja vjere i prakticiranja vrijednosti kao jedinstvenog svjedočanstva pripadnosti Isusu Kristu.«⁶⁵

Razvijanje otpornosti u vremenima krize označava prije svega to da čovjek želi znati odgovor na temeljna pitanja, smisao, značenje vlastita života. Stoga je upravo prisutnost Crkve, kako ističe Koncil, ono što mu dozivlje u pamet da ga je jedino Bog, na čiju je sliku stvoren, otkupio grijeha i samo mu on može dati cjelovit i istinit odgovor. Stoga će Koncil reći najvažniju istinu u razvijanju kršćanske otpornosti: »Tko god slijedi Krista, savršenog čovjeka, i

⁶⁴ Usp. *Isto*, 817-818.

⁶⁵ Usp. *Isto*, 829.

sam postaje više čovjekom« (LG 41). Prema tome, otpornost shvaćamo i razumijemo kao život koji se začinje, raste, razvija se iz intimnog, dubokog egzistencijalnog suobličavanja osobi Isusa Krista, i u kojem se nailazi na krize i izazove, a ona najteža i najizazovnija je kriza oholosti, grijeha, i smrti. Služba Crkve je u tome da ljudima pomogne na životnom putu suobličavanja Isusu Kristu jer je on pobijedio moć Zloga i donio istinsku slobodu i izgubljeno dostojanstvo čovjeka te pomirio ljude se Bogom (usp. Rim 5,10). Razvijati otpornost unutar Crkve označava da je »baza kršćanskog identiteta konkretan ... kršćanski život, tj. život koji usprkos svim vremenitim kontingencijama uspijeva živjeti, čuvati, njegovati izvorno jedinstvo vjerovanja i djelovanja, navještaja i svjedočenja, duhovnosti i morala, bogoslužja i mudrosti. Bez odgoja zrele i odgovorne kršćanske svijesti o urođenom jedinstvu kršćanskoga života, teško će biti 'pobijediti svijet' s njegovim današnjim obmanama, ropstvima, stranputicama i lažima.«⁶⁶

Stoga je razumljivo da izgrađivanje otpornosti unutar Crkve pretpostavlja da prihvaćamo djelo njegova spasenja, jer nas Bog iz ljubavi, milosti i milosrđa privlači k sebi (usp. EG 112) pa prema tome nužno je i potrebno stvarati nove odnose, otkrivati izazove i prilike mistike zajedničkog življenja u Crkvi i sa svijetom, pomagati, podupirati jedni druge, izići iz samih sebe, povezivati se kako ne bismo bili žrtvama gorkog otrova imenanencije i sebičnošću zatvorili put Bogu koji nas poziva (usp. EG 87) jer nitko se od nas ne spašava sam od sebe kao izoliran pojedinac niti vlastitim moralnim i duhovnim snagama (usp. EG 113). Crkva služi tomu da se svi ljudi osjećaju kao djeca Božja pred licem Oca.

Razvijanje otpornosti sukladno rastu moralnog i duhovnog života treba biti nošeno sakramentalnom dimenzijom vjere jer označuje osobno sudioništvo u Božjem naumu s čovjekom. Temeljni sakrament krštenje razvija u osobi nov zakon života iz kojeg milošću nošen čovjek priopćuje izvanredno dostojanstvo koje je u Kristu obnovljeno i slobodu kao moć dobra, sukladno kojoj se razvija i ostvaruje vizija koja uvijek podržava jedanput započet proces, rast i razvoj osobe prema punini života. Sakramentalna dimenzija ljudskog života u službi je otpornosti jer vodi izgradnji cjelovitosti ljudske osobe jer po sakramentima osoba dolazi unutar Crkve u neposredan i osoban odnos i susret s Isusom Kristom.⁶⁷ Nadalje, važno je istaknuti da sakramentalna dimenzija života stoji u službi otpornosti koja ne samo što nas čini dionicima Božjeg nauma

⁶⁶ *Isto*, 830.

⁶⁷ Usp. Benedetto TESTA, *Sakramenti Crkve*, Zagreb, 2009., 72.

s čovjekom nego nam nadasve daruju nadilaženje onih egzistencijalnih stanja koja rađaju moralnom i duhovnom dezorijentiranošću i čine nas ranjivima. Otpornost življena u sakramentalnoj dimenziji ostvaruje mogućnost slobode i odgovorne dimenzije života jer sakramenti darovani u tkivu Tijela Kristova, koje je Crkva, ostvaruju zajedništvo s Kristom u konkretnim znakovima u daru slobode i prihvaćanju milosti. Primanje i življenje sakramentalne dimenzije ljudskog života poziv je na slobodu uz odlučno i hrabro odbacivanje grijeha i otajstva bezakonja kako bi se pristalo uz Krista koji je put, istina i život.⁶⁸

5. Nadvladavanje svjetovne duhovnosti unutar Crkve i moralnog života

Današnji izazovi sekularizama često se pogrešno shvaćaju kao jednostavan ateizam,⁶⁹ kao nijekanje da postoji nešto drugo osim materijalnog svijeta, koji se može spoznati znanstvenom metodom.⁷⁰ Papa Franjo upozorio je da proces sekularizacije nastoji ograničiti vjeru i moral na privatno i intimno područje, što dovodi do odbacivanja svake transcendencije i moralnog izobličavanja, slabljenja osjećaja za osobni i društveni grijeh, ali i do progresivnog relativizma. Posljedica svega toga je opća moralna i duhovna dezorijentiranost (usp. EG 64). Može se reći da najveća prijetnja moralnom životu kršćana u suvremenom svijetu danas nije ateizam, već »duhovnost« koja je u svojoj biti svjetovna (EG 93). Svjetovna duhovnost jedna je vrsta izopačenog moralizma koji se skriva iza prividnog moralnog dobra te može poprimiti razne oblike i uvijek se odnosi na ono izvanjsko. Ta duhovnost ima razorne učinke na moralni život Crkve i vjernika. Svjetovna duhovnost koja je suprotna moralnom pozivu i životu kršćana, čiji se život isključivo temelji na Kristu, izvoru, smislu i cilju života, hrani se na dva načina koji su međusobno povezani. Već smo spomenuli u prethodnoj točki opasnosti koje raslojavaju moralno-duhovni život. Prva opasnost je gnosticizam u kojem je riječ o čisto subjektivnoj vjeri koju pokreće niz ideja, spoznaja ili određeno iskustvo za koje se drži da mogu čovjeku dati prosvjetljenje, ali u konačnici čovjek ostaje zarobljen u skućenom prostoru vlastita razuma i svojih osjećaja, kako to primjećuje papa Franjo. Druga opasnost je auto-referencijalan i prometejski neopelagijanizam u kojem se čovjek uzda samo u

⁶⁸ Usp. *Isto*.

⁶⁹ Usp. Tonči MATULIĆ, Pojava i značenje novog ateizma. Je li posrijedi stvarna provokacija vjeri i teologiji?, u: *Crkva u svijetu*, 45 (2010.) 4, 438-466; John GRAY, *Sedam tipova ateizma*, Zagreb, 2020., 17-77.

⁷⁰ Usp. Holger ZABOROWSKI, Razum, sloboda i vjera u Boga. O kritici »novog ateizma«, u: George AUGUSTIN – Sonja SAILER-PFISTER – Klaus VELLGUTH (ur.), *Kršćanstvo u dijalogu. Perspektive kršćanskog identiteta u pluralnom društvu*, Zagreb, 2020., 197-209.

vlastite snage ili se drži određenih pravila koji potječu iz tradicije koja je prije Koncila pokazala svu nemoć, uskoću, zadržatost u oblikovanju moralnog života vjernika. To je zapravo pokazatelj zašto ljudski život ne može uroditi plodom teologalnih kreposti jer je takav moralni život u svojoj srži iskrivljen (usp. EG 94).⁷¹ Papa Franjo upozorio je da neopelagijanistički individualizam i neognosticizam preziru ljudsko tijelo u kojem se ispovijeda vjera u Krista Spasitelja jer nam je spasenje, ali i novi moralni život, darovano po njegovu životu, smrti i uskrsnuću. Ako je Kristovim utjelovljenjem u tijelo čovjeka darovana nova vrsta odnosa s Bogom, onda iz toga slijedi temeljni moralni imperativ novog života u kojem smo ljubljena djeca Božja darom Duha Svetog.⁷² Znamo da pelagijanizam i gnosticizam u svojoj srži pokazuju duboko zastranjenje, osobito za moralni život. Ta vrsta doktrine i postojeće discipline ogleda se u narcisoidnosti, preziru i učinku Božje milosti na ljudski moralni život. Takva vrsta moralizma ne pokazuje zanimanje za konkretan život u kojem je Isus Krist izvor moralnog života vjernika, nego se očituje u antropocentričnom imanentizmu. Takvi oblici moralnog života ne mogu dati svjedočanstvo autentičnog moralnog života u Crkvi i društvu (usp. EG 93 – 94).⁷³ Papa Franjo upozorio je da se mračna svjetovnost danas očituje u stavovima koji su naizgled suprotstavljene, ali imaju težnju da zavladaju moralnim životom i prostorom Crkve. Svjetovna duhovnost, nastavlja papa Franjo, očituje razmetljivu brigu, bogoslužje, doktrinu, ali bez utjelovljenja Božje riječi u konkretne prilike čovjeka. Naime, stvarna opasnost moralnog života i iščeznuća u svjetovnu ispraznost krije se u očaranosti društvenim postignućima, slavohlepnošću, karijerizmom ali i nijekanjem milosnog Božjeg zahvata u ljudski život tako da se milost i njezino djelovanje zamjenjuje tečajevima samopomoći i samoostvarenja. Očito je da takva svijest izokreće moralnu strukturu čovjeka i njegovu spoznaju moralnog dobra, istine i slobode jer u središtu nije osoba Isusa Krista, utjelovljenoga, raspetoga i uskrsloga, koji nije vidljivo očitovan. Tako moralni život skončava u sebičnoj samodopadnosti i ispraznom samozadovoljstvu (usp. EG 95 – 96). Izazov za moralnu teologiju u sekulariziranom svijetu sastoji se u predlaganju života koji proizlazi iz trajne okrenutosti izvorima moralnog dobra, izgrađivanju ljudske osobe u teologalnim krepostima ljubavi, nade i vjere kako se ne

⁷¹ Usp. Todd A. SALZMAN – Michael G. LAWLER, Vatican and Sexual Ethics: Past, Present, Future, u: *Toronto Journal of Theology*, 32 (2016.) 2, 1-17; u: https://www.researchgate.net/publication/310779518_Vatican_ii_And_Sexual_Ethics_Past_Present_Future (13. I. 2023.).

⁷² Usp. KONGREGACIJA ZA NAUK VJERE, *Placuit Deo – Svidjelo se Bogu. Pismo o nekim aspektima kršćanskog spasenja* (16. II. 2018.), Zagreb, 2018., br. 4 (dalje: PD).

⁷³ Usp. Tonči MATULIĆ, Hereze pelagijanizma i gnosticizma u novom ruhu, u: Tonči MATULIĆ, *Franjina obnova papinstva i Crkve*, Zagreb, 2020., 143-148.

bi podleglo svjetovnosti i zaokupljenosti slabostima i grijesima naravi, već da bi se postigla otvorenost i da u središtu moralnog života vjernika stoji osoba Isusa Krista koja može sačuvati čovjeka od moralne iskvarenosti prerusene u »moralno dobro« (usp. EG 97).⁷⁴ Stoga je u rastu i razvoju otpornosti unutar Crkve važno vratiti govor o spoznaji dobra i istine kao i svijest o nazočnosti Duha Svetoga koji čovjeka oslobađa od navezanosti na izvanjskost te u svjetlu Božje ljubavi prepoznaje svoje obnovljeno dostojanstvo (usp. EG 97).

Iako sekularizam ne poriče nužno postojanje »duhovnog«⁷⁵, on jednostavno poriče da takva duhovna zbilja ima bilo kakve veze sa svakodnevnim svijetom. Štoviše, sekularizam obično vidi institucionalnu ili »javnu« religiju kao prijetnju autonomiji ovozemaljskog poretka. Sekularizam je uvjerenje da ovaj svijet nije Božji. Nadalje, ako je religija strogo nadnaravna stvarnost, onda ne može imati nikakve veze s istinom ili dobrom jer se te stvarnosti ne nalaze u ovom svijetu. Kao i ljubav, čini se da se i moralnost svodi na nešto toliko nejasno i eterično da ne bi imalo nikakve posljedice na »stvarni« svijet. To posve jasno vidimo u pitanjima ljudske spolnosti i poimanja tijela.⁷⁶

Kršćanska vjera, koja se razumijeva kao ozdravljenje od grijeha i koja čovjeka ozdravlja u traganju za svjetlom moralne spoznaje, nosi u sebi kao uvjet vlastite mogućnosti samorazumijevanje čovjeka i moralno iskustvo. Čovjekovo seberazumijevanje postaje izvorom moralne otpornosti u susretu s vjerom kao i njezinim prihvaćanjem. Ljudsko i moralno samorazumijevanje nije ništa drugo nego dar istine o sebi, a to znači otkrivanje moralnih vrijednosti u svjetlu moralne spoznaje. Čovjekova otvorenost izvorima moralne otpornosti unutar Crkve u svjetlu teologalnih kreposti čini čovjeka sudionikom milosti i dara vjere u kojem Bog samoga sebe daruje čovjeku.⁷⁷

Ako vjera označava nadnaravni dar Božji, onda svjetlom vjere vidimo da je čovjeku dan izvor moralnog života u svjetlu utjelovljene Riječi. Vjera na teologalan način postaje spoznaja Krista, istina koju treba živjeti, ona je odluka koja obvezuje čovjeka u cijelosti da živi puno zajedništvo jer je kršćanski mo-

⁷⁴ Usp. Alessandro ROVATI, Mercy Is a Person. Pope Francis and the Christological Turn in Moral Theology, u: *Journal of Moral Theology*, 6 (2017) 2, 57-61.

⁷⁵ Usp. André COMTE – SPONVILLE, *Duh ateizma. Uvod u duhovnost bez Boga*, Zagreb, 2016., 106-110.

⁷⁶ Usp. Rodney HOWSARE, Why Being with Love? *Eros, Agape* and the Problem of Secularism, u: *Communio*, 33 (2006.) 3, 425; Charles E. CURRAN, *Themes in Fundamental Moral Theology*, Notre Dame (IN), 1977., 165-190.

⁷⁷ Usp. Josef FUCHS, Christian Faith and the Disposing of Human Life, u: Josef FICHS, *Christian Morality. The Word becomes Flesh*, Dublin –Washington, D. C., ⁵1987., 67-68; Jean PORTER, Living in fidelity to the practical of the Gospel, u: *Studia Moralia*, 49 (2011.) 5, 99-125.

ralni život skriven s Kristom u Bogu (usp. Kol 3, 3). Stoga vjera posjeduje moralni sadržaj kao i druge kreposti, dajući poticaje, usmjerenja i nadahnuća koji postaju autentično svjedočanstvo slobode (usp. VS 88-89). »Već od samog svojeg postanka čovjek je pozvan na razgovor s Bogom: on naime, postoji samo zato što ga je Bog iz ljubavi stvorio« (GS 19). Čovjek je pozvan da prihvati Riječ, po njoj živi i oblikuje svoj moralni i duhovni život. Tako teologalne kreposti označavaju dinamizam kršćanskog moralnog života što stvaraju otpornost koja vodi prema konačnom cilju i svrsi postojanja čovjeka, a to je zajedništvo sa živim Bogom (usp. LF 7).

Umjesto zaključka

Zasigurno da crkvena otpornost u vremenima krize prije svega želi istaknuti kako postoje dubinski uzroci koji su doveli do slabljenja kršćanke vjere i moralno-duhovnog života. Papa Franjo prepoznao je tu opasnost u pogrešnom antropocentrizmu koji je zapravo praktični relativizam (usp. LS 122). Riječ je o dubokom poricanju moralnog ustrojstva ljudskog života. Danas je u vremenima stalne krize koja izvire iz ideologije antropocentrizma koji dovodi u radikalnu sumnju postojane istine i dobra Crkva pozvana poraditi na izgradnji otpornosti pojedinaca i zajednica prije svega kroz otkriće vrijednosti ponajprije ljudske osobe, smisla ljudskog života, izgradnje jedne moralne antropologije koja će prije svega biti odraz autentično življene vjere i povjerenja u Boga. Crkva treba služiti čovjeku kako bi čovjek i sam više postao čovjekom u susretu s Kristom. Stvaranje otpornosti unutar osobnog i zajedničkog života unutar Crkve prije svega zahtijeva novo promišljanje o načinu života. Prije svega ponovno otkriće temeljnog smisla i jedinstva kršćanskog života upravo u perspektivi složenih kulturnih, duhovnih i moralnih metamorfoza, svijesti, savjesti, slobode i dostojanstva ljudske osobe pokazuje da otpornost zahtijeva razvijanje nove paradigme vjerne pologu istine vjere dajući odgovore na pitanja i izazove pred kojima se kao pojedinci i Crkva nalazimo zajedno. Prema tome, suvremene krize djeluju na tkivo kršćanskoga moralnog života i ostavljaju svoje tragove. Moguće je razvijati otpornost unutar Crkve ponajprije polazeći od razumijevanja čovjeka u svjetlu Utjelovljenje Riječi, njegova nepovredivog i apsolutnog dostojanstva, što u naše vrijeme postaje temeljni imperativ. Stoga je Crkva pozvana biti u službi otpornosti kao znak vremena zauzimajući se za jedinstvo kršćanskog moralnog života, ali ukazujući na sve propuste i nedosljednosti jer problemi i poteškoće s kojima se danas susrećemo uočavaju se i povezani su s dubljim rascjepima u samom čovjeku. Razvija-

nje crkvene otpornosti u službi je dobrobiti ljudske osobe i Crkve koja vođena Duhom Svetim sve dublje uranja u razumijevanje otajstva Riječi, a sukladno tomu i u razumijevanje otajstva čovjeka. Crkvena otpornost označava prihvaćanje i razvijanje temeljnih sastavnica vjere kao i korjenito obraćanje života. Ona pretpostavlja ljudsku formaciju kao nužan temelj duhovne, intelektualne i pastoralne formacije ne samo svećenika nego i vjernika. Otpornost u sebi ima dva temelja izvora: moralno iskustvo i znanje. Crkva kroz povijest o tome daje najbolje svjedočanstvo i ujedno pruža iskustvo i spoznaju o dubini dara i milosti vjere. Ako smo u Crkvi pozvani slijediti i nasljedovati Božju Riječ, onda je isto tako nužno potrebno u djelo provoditi zahtjeve koji proizlaze iz dinamike nasljedovanja Riječi. Obnova jedinstva kršćanskoga moralnog života nije samo odgovor na trenutne krize nego zahtjev koji stoji u temeljima cjelokupne koncilske neodgodive obnove Crkve, a to znači da su kriteriji razvijanja otpornosti autentične evanđeoske vrijednosti i sredstva.⁷⁸

Abstract

CHURCH RESILIENCE IN TIMES OF CRISIS

A MORAL-ETHICAL ASPECT FROM A POST-CONCILIAR PERSPECTIVE

Ante BEKAVAC

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 5, HR – 10 000 Zagreb
antebekavac@gmail.com

The author attempts to illuminate the challenges of church resilience in times of crisis from a moral-ethical aspect in a post-conciliar perspective. The modern man is in the midst of many crises that affect his moral and spiritual life as well as the testimony of faith in the person of Jesus Christ. The deep crisis that has engulfed man has contributed primarily to moral and spiritual disorientation. Abandoning the fundamental truth about himself, man ended up deceiving sin — living as if there were no God. As a member of the mysterious body of Christ, Christian life is necessarily understood in the light of Christian proclamation. By the sacramental dimension of faith, man – a believer, is united and participates in the faith of the Church in which he develops resistance. Therefore, the development of church resistance in times of crisis should be understood precisely in this basic expression of moral-theological knowledge which

⁷⁸ Usp. Tonči MATULIĆ, *Metamorfoze kulture*, 830.

emphasizes that man is wounded by sin, thus that sin prevents me from achieving fullness. By Christ's incarnation, God has offered the wounded man the fullness of life according to his dignity. The restoration of man and the creation of ecclesiastical resistance emphasize the basic structure by which man lives so that he is primarily carried by the grace and gift of faith. In this sense, the development of resilience means the development of a life of grace that has been restored in the person of Jesus Christ, because human dignity that has been damaged by sin has been miraculously restored in Christ. Moral-fundamental knowledge follows the development of resilience as a unity of moral-spiritual life in the light of faith, which is carried primarily by virtue, but also by sacraments that behold the presence of Christ. Christian faith, understood as healing from sin, restoring freedom and dignity, signifies that fundamental resilience, understood as the possibility of accepting the gift of the truth about man, which means revealing moral values in the light of authentic moral anthropology and all the defining extensions of faith resulting therefrom. Man's openness and building up resilience within the Church in light of theological and moral virtues makes man a participant in the grace and gift of faith, in which God gives himself to man. The article presents the challenges of developing resilience in five points, demonstrating fundamentally that the mystery of man, his dignity, cannot be understood without God, and that church resilience is understood as the renewal of man in light of the fundamental expression of Christian faith that God had created man as a free, reasonable being endowed with absolute and inviolable dignity. Resistance within the Church requires the unity of moral and spiritual life, as well as the growth and development of authentic theological anthropology.

Key words: God, the Church, man, dignity, sin, morality, resilience, freedom.